

تدوین شاخص و رتبه‌بندی کتابخانه‌های تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

طیبه شه‌میرزادی

استادیار مرکز فناوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

پست الکترونیک: t.shahmirzadi@areco.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۰۹

چکیده

رتبه‌بندی کتابخانه‌ها، ابزاری است که بر اساس آن می‌توان سطح کتابخانه، نوع منابع خریداری‌شده، میزان بودجه تخصیصی، فضای موردنیاز و حتی امکان حذف یا توسعه کتابخانه‌ای را پیش‌بینی کرد. برای رتبه‌بندی کتابخانه‌های تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ۹۲ کتابخانه مطالعه و بررسی شدند. برای گردآوری داده‌ها، سیاهه و ارسای متشکل از ۴ بخش (مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی منابع، خدمات و نیروی انسانی، و منابع و تجهیزات) و ۳۳ معیار، تهیه و تدوین شد. داده‌های گردآوری‌شده در پایگاه طراحی‌شده اطلاعات آماری کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان وارد شدند. نتایج نشان دادند تنها ۱ کتابخانه (۱/۱۶ درصد) با کسب امتیاز بالای ۶۰۰ در سطح یک و ۶ کتابخانه (۶/۹۷ درصد) با کسب امتیاز بالای ۳۰۰ در سطح دوم قرار گرفته‌اند. ۷۹ کتابخانه (۹۱/۸۶ درصد) با کسب امتیاز پایین‌تر از ۳۰۰ در سطح سوم قرار دارند. به‌طور کلی، کتابخانه‌های تابعه سازمان در وضعیت مناسبی قرار ندارند و باید به آن‌ها توجه بیشتری شود.

کلیدواژه‌ها: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، کتابخانه‌های تخصصی، رتبه‌بندی، درجه‌بندی، شاخص.

مقدمه

رتبه‌بندی، یکی از راهکارها و شیوه‌های سنجش عملکرد است که می‌تواند در کتابخانه‌ها نیز استفاده شود. در رتبه‌بندی، واحدهای مشابه کاری مقایسه شده و مطالعه می‌شوند. در این شیوه، علاوه بر تعیین جایگاه، واحدی که کارایی بیشتری دارد به‌عنوان الگو انتخاب شده و برای افزایش کارایی از آن الگو برداری می‌شود (میرغفوری و شفیعی، نقل در محبوب و قشقایی، ۱۳۸۶، ص. ۳۴). نظام رتبه‌بندی باید بتواند با استفاده از مجموعه‌ای از ابزارهای کامل و دقیق، توانایی‌های مجموعه را در رابطه با نیازهای جامعه مخاطب اندازه‌گیری کند. هیچ نظام رتبه‌بندی کاملاً بی‌عیبی وجود ندارد. با این وجود، امروزه رتبه‌بندی، بخشی جدایی‌ناپذیر از انواع نظام‌های بشری است. بعضی از صاحب‌نظران رتبه‌بندی را ابزار تضمین کیفیت می‌شناسند و برخی نیز عقیده دارند که رتبه‌بندی نمی‌تواند کیفیت را اندازه‌گیری کند. با این حال، عده‌ای معتقدند که رتبه‌بندی می‌تواند بسیاری از نیازهای سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران را بهتر از دیگر نظام‌های موجود برآورده سازد (حق‌دوست و دیگران، ۱۳۸۹، ص. ۶۶). برای انجام بهینه وظایف کتابخانه‌ها، باید آن‌ها را تجهیز نموده و سازمان‌دهی کرد. مجموعه‌سازی روزآمد کتابخانه‌ها، بهره‌گیری از امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ای، استفاده از فناوری‌های نوین اطلاع‌رسانی و ایجاد مجموعه‌ای که در عین پاسخگویی و رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعین بتواند افراد را به مطالعه جذب نماید، بی‌مدد رتبه‌بندی کتابخانه‌ها میسر نخواهد شد. رتبه‌بندی کتابخانه‌ها باعث می‌شود تا امکانات، تجهیزات، منابع اطلاعاتی و هزینه‌ها، عادلانه و مناسب با سطح و بزرگی و استعداد خدمات‌دهی، در بین کتابخانه‌ها توزیع شود.

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، بزرگ‌ترین مجموعه پژوهشی کشور است که در آن حدود ۳۰۰۰ عضو هیئت‌علمی و پژوهشگر به کار اشتغال دارند. همچنین ۲۱ موسسه، ۳۷ مرکز تحقیقاتی و آموزشی، در سطح کشور زیر

نظر این سازمان قرار دارند. برای رفع نیازهای اطلاعاتی این جامعه علمی، در هر واحد تابعه حداقل یک کتابخانه وجود دارد. در هر یک از واحدهای وابسته به مؤسسات در سطح استان‌ها نیز کتابخانه‌ای مستقل وجود دارد. گرچه با ادغام وزارتخانه‌های جهاد و کشاورزی در سال ۱۳۷۹ و تشکیل وزارت جهاد کشاورزی تاکنون این سازمان و به تبع آن ساختار تشکیلاتی واحدهای تابعه دستخوش تغییراتی شده است، اما تقریباً باید گفت که تعداد کتابخانه‌ها - جز موارد اندکی - چندان تغییری نکرده است. کتابخانه‌های تابعه سازمان، چه از نظر تعداد منابع کتابخانه‌ای، نیروی انسانی و خدمات ارائه‌شده و چه از نظر فضا و تجهیزات و نوع مخاطب، از تنوع بسیار گسترده‌ای برخوردارند. گرچه در چند سال اخیر مراکز تحقیقاتی و آموزشی تابعه سازمان در سراسر کشور در هم ادغام شده‌اند، اما به دلایلی چون بعد مسافت بین مراکز تحقیقاتی و آموزشی و نیز مخاطبین متفاوت این دو مجموعه، کتابخانه‌های آموزشی و کتابخانه‌های تحقیقاتی همچنان مستقلاً دایر هستند. سال‌ها است که این کتابخانه‌ها دایر هستند و تقریباً باید گفت منابع همه کتابخانه‌ها سازمان‌دهی شده و در همه کتابخانه‌ها استفاده از نرم‌افزار کتابخانه‌ای و اینترنت وجود دارد، اما تاکنون معیارهایی برای ارزیابی این کتابخانه‌ها تدوین نشده است. نکته قابل ذکر آنکه در داخل کشور، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور بر اساس سه معیار ساختمان و فضای کتابخانه‌ها (مترائز زیربنا)، تعداد عضو فعال و خدمات (ویژه)، کتابخانه‌های عمومی را رتبه‌بندی کرده است. میرغفوری و شفیعی رودپشتی (۱۳۸۶) در پژوهشی بانام «رتبه‌بندی کتابخانه‌های دانشگاهی بر اساس سطح عملکرد با استفاده از روش‌های تحلیل پوششی داده‌ها و بردا» کتابخانه‌های دانشگاه یزد را رتبه‌بندی کردند. محبوب و قشقایی (۱۳۸۸) در پژوهشی با نام «رتبه‌بندی کتابخانه‌های عمومی جهان مبتنی بر شاخص‌های عملکرد کمی با استفاده از رویکرد MADM و مدل SAW» کتابخانه‌های ۳۹ کشور جهان را در ۱۴ شاخص

جامعه مخاطب کتابخانه‌ها استفاده کرد. این بررسی تلاش کرده است تا پرسش‌های زیر را پاسخ دهد:

۱. معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان کدام‌اند؟

۲. کتابخانه‌های تابعه سازمان براساس معیارهای تدوینی و در زمینه مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی منابع، خدمات و نیروی انسانی و منابع اطلاعاتی و تجهیزات در چه وضعیت و جایگاهی قرار دارند؟

دست‌آورد

در پاسخ به این پرسش که «معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان کدام‌اند؟» معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان تصویب شده در جلسه ۴۲ شورای هماهنگی علوم و فناوری اطلاعات کشاورزی سازمان (متشکل از نمایندگان اطلاع‌رسانی ۲۲ واحد تابعه) در تاریخ ۹۵/۳/۱۱ مبنای تدوین سیاهه واریسی بوده است. با برگزاری جلسات کارشناسی و ارسال سیاهه واریسی برای ۵ نفر از متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ۲ مرحله تغییراتی در آن اعمال شده است. این سیاهه واریسی از ۴ بخش اصلی تشکیل شده است که بر اساس آن معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان استخراج شد (جدول ۱).

سرانه امانت، بازدهی منبع، سرانه مراجعه، سرانه کتاب، سرانه مواد دیگر، روزآمدی مجموعه، سرانه رایانه، سرانه پایانه اینترنت، سرانه کارمند تمام‌وقت، سرانه کارمند حرفه‌ای، هزینه‌ی امانت و سرانه هزینه ارزیابی و رتبه‌بندی کرده‌اند. گیلوری و همکاران (۱۳۹۰) کتابخانه‌های واحدهای پژوهشی تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی را بررسی و با استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران مقایسه کرده‌اند تا میزان انطباق آن‌ها با این استانداردها مشخص شود. همچنین هاشمی و گیلوری (۱۳۹۲) کتابخانه‌های مساجد سراسر کشور را بر مبنای معیارهای تدوینی خود رتبه‌بندی کرده‌اند. سهیلی و همکاران (۱۳۹۷) کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع و صنعتی را به روش تاپسیس رتبه‌بندی کردند. یافته‌های حاصل از ارزیابی کتابخانه‌های دانشگاهی مورد مطالعه نشان داد که این کتابخانه‌ها در شاخص‌های ارتباط و همکاری، برنامه‌ریزی، خدمات، آموزش، دسترس‌پذیری و مدیریت، نسبت به شاخص‌های امکانات، بودجه، کارکنان و منابع در وضعیت مناسب‌تری قرار دارند.

بنابراین، با توجه به دو نوع کتابخانه مستقل آموزشی و پژوهشی که در واحدهای تابعه سازمان وجود دارند و با عنایت به اینکه تاکنون معیارهای جامع و کاملی برای ارزیابی هر دو کتابخانه آموزشی و پژوهشی باهم وجود ندارد، در این پژوهش و براساس اجماع نظر کارشناسان و با توجه به وضعیت موجود کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان، معیارهایی برای رتبه‌بندی این کتابخانه‌ها تدوین شد. سپس، بر اساس معیارهای تدوین شده، کتابخانه‌های تابعه سازمان رتبه‌بندی و جایگاه کتابخانه‌های تابعه سازمان در مقایسه با این معیارها مشخص شدند. نتایج این پژوهش علاوه بر اینکه وضعیت موجود کتابخانه‌ها در جامعه پژوهش را نشان می‌دهد، بلکه از نتایج این رتبه‌بندی می‌توان برای مواردی مانند حذف یا ادغام کتابخانه‌ها، تعیین میزان بودجه، تأمین تجهیزات مناسب کتابخانه‌ای و تعیین آموزش‌های مناسب کتابخانه‌ای برای

جدول ۱. معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان

ردیف	عنوان شاخص	امتیاز
الف) مجموعه‌سازی		
۱	تعداد منابع انتخاب، سفارش و خریداری شده در سال جاری	به ازای انتخاب، سفارش و خرید هر عنوان ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۲	تعداد صفحات دیجیتال شده در سال جاری	به ازای هر ۵۰۰ صفحه در سال جاری ۱ امتیاز (حداکثر ۴۰ امتیاز)
۳	تعداد عناوین وجین شده در سال گذشته	به ازای هر ۱۰ عنوان ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۳۰ امتیاز)
۴	تعداد عناوین انتخاب شده در کمیته انتخاب منابع در سال جاری	به ازای هر جلسه در سال ۲ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۵	بودجه سالانه خرید منابع اطلاعاتی	به ازای هر ۱۰ میلیون ریال ۵ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
ب) سازمان‌دهی		
۶	تعداد رکورد وارد شده در نرم‌افزار کتابخانه‌ای (فیباک)	به ازای هر ۵۰۰ رکورد ۵ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۷	تعداد دانشجوی کارورز کتابداری پذیرش شده در سال گذشته	به ازای پذیرش میانگین سالانه هر نفر ۴ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۸	تعداد مدارک رف خوانی شده در سال گذشته	به ازای هر ۵۰۰ نسخه ۳ امتیاز (حداکثر ۳۰ امتیاز)
۹	استقرار سیستم بارکد منابع	۲۰ امتیاز
۱۰	دریافت شماره شابکا از کتابخانه ملی	۷ امتیاز
ج) خدمات و نیروی انسانی		
۱۱	تعداد کارکنان متخصص کتابداری در کتابخانه	به ازای هر نفر ۵ امتیاز (حداکثر ۱۵ امتیاز)
۱۲	تعداد کارکنان غیرمتخصص در کتابخانه	به ازای هر نفر ۲ امتیاز (حداکثر ۶ امتیاز)
۱۳	تعداد مدارک تهیه شده از طریق خدمات تحویل مدرک در سال جاری	میانگین تهیه روزانه (هر مورد ۰/۵ امتیاز) (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۱۴	تعداد کارگاه‌های آموزشی برگزار شده	به ازای برگزاری هر دوره در طول یک سال ۵ امتیاز (حداکثر ۳۰ امتیاز)
۱۵	تعداد نشریات اشتراک جاری هزینه‌ای	به ازای اشتراک جاری هزینه‌ای هر عنوان ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۱۵ امتیاز)
۱۶	تعداد عضو کتابخانه در سال گذشته	به ازای میانگین سالانه هر نفر ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۷۰ امتیاز)
۱۷	تعداد امانت بین کتابخانه‌ای در سال گذشته	به ازای هر مورد در طول سال ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۱۸	میانگین امانت روزانه در سال گذشته	به ازای ثبت میانگین روزانه هر ۳ مورد ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۱۰ امتیاز)
۱۹	تعداد نمایشگاه برگزار شده تازه‌های کتاب در سال گذشته	به ازای هر مورد ۴ امتیاز (در طول یک سال) (حداکثر ۱۲ امتیاز)
۲۰	مساحت کتابخانه (مترمربع)	به ازای هر ۱۰۰ مترمربع ۱۰ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۲۱	تعداد دانلود منابع دیجیتال از فیباک در سال گذشته	به ازای هر مورد ۰/۲۵ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۲۲	وبگاه کتابخانه	۱۵ امتیاز
د) منابع و تجهیزات		
۲۳	تعداد منابع اطلاعاتی (عنوان) (فارسی/غیرفارسی)	به ازای هر ۱۰۰۰ جلد ۳ امتیاز (حداکثر ۵۰ امتیاز)
۲۴	تعداد منابع مرجع (عنوان)	به ازای هر ۵۰ جلد ۱ امتیاز (حداکثر ۳۵ امتیاز)
۲۵	تعداد منابع دیجیتال (عنوان)	به ازای هر ۱۰۰ عنوان ۲ امتیاز (حداکثر ۳۰ امتیاز)
۲۶	تعداد رایانه برای استفاده مراجعین کتابخانه	به ازای هر دستگاه ۵ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۲۷	تعداد صندلی مطالعه	به ازای هر ۲ صندلی ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۲۸	تعداد میز مطالعه	به ازای هر ۲ نفر ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۲۹	تعداد قفسه کتاب	به ازای هر ۳ طبقه ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۲۰ امتیاز)
۳۰	تعداد قفسه نشریات	به ازای هر قفسه ۰/۵ امتیاز (حداکثر ۱۰ امتیاز)
۳۱	سیستم اعلان حریق	۱۰ امتیاز
۳۲	سیستم اطفاء حریق	۱۰ امتیاز
۳۳	سیستم روشنایی استاندارد	۱۵ امتیاز

پس از استخراج شاخص‌ها و تهیه سیاهه واری، پایگاه آماری کتابخانه‌های سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی به آدرس <http://infolib.areeo.ac.ir> راه‌اندازی شد. سپس از همه رئیس‌های کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان درخواست شد تا فیلدهای آماری مربوط به کتابخانه خود در پایگاه آماری را تکمیل کنند. هدف این سامانه گردآوری روزآمد اطلاعات آماری کتابخانه‌های سازمان در قالب گزارش‌های آماری بود. براساس سیاهه واری، این سامانه از ۴ بخش و ۳۳ فیلد تشکیل شده است.

این پایگاه به ۳ بخش مدیریت کاربران، اطلاعات واحدهای تابعه و گزارش‌ها تقسیم شده است. بخش اطلاعات کتابخانه‌های واحدهای تابعه، از مشخصات کلی کتابخانه‌ها، اطلاعات مجموعه‌سازی، اطلاعات سازمان‌دهی، اطلاعات خدمات و نیروی انسانی و اطلاعات منابع و تجهیزات کتابخانه‌ای تشکیل شده است (شکل ۱).

شکل ۱. بخش اطلاعات واحدهای تابعه در پایگاه آماری کتابخانه‌های سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

مدیران و کاربران سامانه قرار گیرند. در پاسخ به پرسش ۲ پژوهش مبنی بر «کتابخانه‌های تابعه سازمان از نظر مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی منابع، خدمات و نیروی انسانی، منابع اطلاعاتی و تجهیزات در چه وضعیت و جایگاهی قرار دارند؟» اطلاعات مربوط به بخش مجموعه‌سازی در جدول ۳ ارائه شده است.

از آنجا که براساس هر یک از شاخص‌های جدول ۱، کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان رتبه‌بندی خواهند شد، در جلسات کارشناسی و دریافت نظرات ۵ نفر از متخصصین علم اطلاعات و دانش‌شناسی، جدول ۲ برای تعیین سطح هر یک از کتابخانه‌ها پیشنهاد شد:

جدول ۲. تعیین سطح کتابخانه‌ها بر اساس امتیاز کسب‌شده

ردیف	سطح کتابخانه	امتیاز کتابخانه
۱	سطح اول	۶۰۰ امتیاز به بالا
۲	سطح دوم	۳۰۰-۶۰۰ امتیاز
۳	سطح سوم	زیر ۳۰۰ امتیاز

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۲، آن دسته از کتابخانه‌هایی که امتیاز آن‌ها ۶۰۰ و یا بالاتر از آن بوده است سطح ۱ در نظر گرفته شده‌اند. کتابخانه‌هایی با امتیاز ۳۰۰ تا ۶۰۰، سطح ۲ و کتابخانه‌هایی با امتیاز ۳۰۰ و پایین‌تر، سطح ۳ لحاظ شده‌اند.

از مهم‌ترین امکانات پایگاه آماری کتابخانه‌های سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی امکان گزارش‌گیری براساس اطلاعات ثبت‌شده در هر یک از بخش‌های اصلی پایگاه (اطلاعات کتابخانه‌ها، بخش‌های مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی، خدمات و نیروی انسانی، منابع و تجهیزات) است. براساس موارد ذکر شده، گزارش‌ها می‌توانند در قالب فایل اکسل در اختیار

جدول ۳. وضعیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان

کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان		فعال در انتخاب، سفارش و خریداری منابع اطلاعاتی		فعال در دیجیتال سازی منابع اطلاعاتی		فعال در وجین منابع اطلاعاتی		فعال در انتخاب منابع		فعال در بودجه سالانه خرید منابع اطلاعاتی	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۳۱	۳۶/۰۵	۵	۵/۸۱	۲۵	۲۹/۰۷	۱۲	۱۳/۹۵	۱۹	۲۲/۰۹		
۸۶											

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۳، از ۸۶ کتابخانه واحدهای تابعه سازمان تنها ۳۱ کتابخانه (۳۶/۰۵ درصد) در انتخاب، سفارش و خرید منابع اطلاعاتی در سال ۱۳۹۷ فعال بوده‌اند. منابع اطلاعاتی تنها در ۵ کتابخانه (۵/۸۱ درصد) انجام شده است. ۲۵ کتابخانه (۲۹/۰۷ درصد) منابع اطلاعاتی کتابخانه خود را وجین کرده‌اند. ۱۲ کتابخانه (۱۳/۹۵ درصد) از ۸۶ کتابخانه با تشکیل کمیته‌های انتخاب، به انتخاب منابع اطلاعاتی اقدام نموده‌اند. تأمین بودجه مهم‌ترین نکته‌ای است که در مجموعه‌سازی منابع

اطلاعاتی تأثیر مستقیم دارد. تنها ۱۹ کتابخانه (۲۲/۰۹ درصد) از بودجه مستقل برای خرید منابع اطلاعاتی برخوردار بوده‌اند. بیشترین امتیاز کسب شده مجموعه‌سازی در میان کتابخانه‌های تابعه سازمان به کتابخانه موسسه تحقیقات واکسن و سرم‌سازی رازی با کسب ۱۳۰ امتیاز، و کتابخانه مرکز تحقیقات گیلان - پردیس آموزش، با کسب ۱۰۷ امتیاز تعلق دارد. با توجه به ۱۹۰ امتیاز در نظر گرفته شده برای این بخش، هیچ یک از کتابخانه‌ها در وضعیت مطلوب قرار نگرفته است.

جدول ۴. وضعیت سازماندهی منابع در کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان

کتابخانه‌های مؤسسات / پژوهشگاه / پژوهشکده و مراکز ملی تحقیقاتی		ورود اطلاعات کتابخانه در نرم افزار فیپاک		پذیرش دانشجوی کارورز کتابداری		رف خوانی سالانه		استقرار نظام بارکد منابع		شماره شابکا	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۶۲	۷۲/۰۹	۵	۵/۸۱	۲۱	۲۴/۴۲	۲۶	۳۰/۲۳	۷۱	۸۲/۵۶		
۸۶											

بر اساس اطلاعات جدول ۴، از ۸۶ کتابخانه واحدهای تابعه سازمان، ۶۲ کتابخانه (۷۲/۰۹ درصد) اطلاعات مجموعه خود در نرم افزار کتابخانه‌ای فیپاک وارد کرده‌اند. فقط ۵ کتابخانه (۵/۸۱ درصد) دانشجویان کتابداری را برای دوره کارورزی پذیرفته‌اند. ۲۱ کتابخانه (۲۴/۴۲ درصد) اقدام به رف خوانی مجموعه خود در سال ۹۶ نموده‌اند. استقرار نظام بارکد منابع در ۲۶ کتابخانه (۳۰/۲۳ درصد) عملیاتی شده است. ۷۱ کتابخانه

(۸۲/۵۶ درصد) شماره استاندارد شابکا خود را از کتابخانه ملی ایران دریافت کرده‌اند. در جدول ۵، وضعیت کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان از نظر خدمات و نیروی انسانی نشان داده شده است:

جدول ۵. فراوانی و درصد کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان، فعال در خدمات و نیروی انسانی

دارا بودن وبگاه کتابخانه	درصد	۰
تعداد	تعداد	۰
دانشگاه منابع دیجیتال از فیپاک	درصد	۴۴/۱۸
تعداد	تعداد	۳۸
مساحت کتابخانه (مترمربع)	درصد	۸۳/۷۲
تعداد	تعداد	۷۲
تعداد نمایشگاه برگزار شده تازه های کتاب	درصد	۱۹/۷۶
تعداد	تعداد	۱۷
امانت روزانه	درصد	۷۴/۴۱
تعداد	تعداد	۶۴
امانت بین کتابخانه ای	درصد	۲۴/۴۱
تعداد	تعداد	۲۱
عضو کتابخانه	درصد	۵۹/۳۰
تعداد	تعداد	۵۱
نشریات اشتراک جاری هزینه ای	درصد	۱۰/۴۶
تعداد	تعداد	۹
کارگاه های آموزشی برگزار شده	درصد	۳۶/۰۵
تعداد	تعداد	۳۱
لرانه خدمات تحویل مدرک	درصد	۱۷/۴۴
تعداد	تعداد	۱۵
تعداد کارکنان متخصص	درصد	۵۵/۸۲
تعداد	تعداد	۴۸
تعداد کارکنان غیر متخصص کتابدار	درصد	۴۴/۱۸
تعداد	تعداد	۳۸

۸۶

کتابخانه‌ها در تهیه منابع علمی است. از ۸۶ کتابخانه، ۲۱ کتابخانه (۲۴/۴۱ درصد) خدمات امانت بین کتابخانه‌ای را ارائه می‌کنند. ۶۴ کتابخانه (۷۴/۴۱ درصد) میانگین امانت روزانه خود را اعلام کرده‌اند. فقط ۱۷ کتابخانه (۱۹/۷۶ درصد) نمایشگاه تازه‌های کتاب برگزار کرده‌اند. مساحت ۷۲ کتابخانه (۸۳/۷۲ درصد) در سامانه درج شده است. از ۸۶ کتابخانه، ۳۸ (۴۴/۱۸ درصد) کتابخانه نسبت به دریافت فایل منبع اطلاعاتی از نرم‌افزار کتابخانه‌ای فیپاک اقدام نموده‌اند. هیچکدام از کتابخانه‌ها دارای وبگاه تخصصی مستقل نیستند.

وضعیت کتابخانه‌های تابعه سازمان از نظر منابع اطلاعاتی و تجهیزات در جدول ۶ درج شده است:

بر اساس اطلاعات جدول ۵، از ۸۶ کتابخانه واحدهای تابعه سازمان، ۳۸ کتابخانه (۴۴/۱۸ درصد) دارای نیروی غیرمتخصص در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند. ۴۸ کتابخانه (۵۵/۸۲ درصد) حداقل ۱ نیروی متخصص در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دارند. تنها ۱۵ کتابخانه (۱۷/۴۴ درصد) خدمات تحویل مدرک را به مراجعان خود ارائه می‌دهند. ۳۱ کتابخانه (۳۶/۰۵ درصد) کارگاه‌های آموزشی تخصصی برگزار کرده‌اند. تنها ۹ کتابخانه (۱۰/۴۶ درصد) نشریات تخصصی را مشترک هستند. در پرسشی که برای تعدادی از اعضای کتابخانه مطرح شد، ۵۱ کتابخانه (۵۹/۳۰ درصد) تعداد اعضای خود را ثبت می‌کنند. امانت بین کتابخانه‌ای یکی از مهم‌ترین خدمات

جدول ۶. فراوانی و درصد کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان، فعال در منابع اطلاعاتی و تجهیزات

دارای نظام روشنی استاندارد	درصد	۶۰/۴۱
تعداد	تعداد	۵۲
دارای نظام اطفاء حریق	درصد	۵۲/۳۲
تعداد	تعداد	۴۵
دارای نظام اعلان حریق	درصد	۱۳/۸۵
تعداد	تعداد	۱۲
تعداد قفسه نشریات	درصد	۸۶/۰۴
تعداد	تعداد	۷۴
تعداد قفسه کتاب	درصد	۹۰/۶۹
تعداد	تعداد	۷۸
تعداد میز مطالعه	درصد	۳۵/۱۹
تعداد	تعداد	۷۷
تعداد صندلی مطالعه	درصد	۸۹/۵۳
تعداد	تعداد	۷۷
تعداد رایانه برای مراجعین	درصد	۴۷/۶۷
تعداد	تعداد	۴۱
منابع دیجیتال (عنوان)	درصد	۲۴/۴۱
تعداد	تعداد	۳۱
تعداد منابع مرجع (عنوان)	درصد	۶۶/۲۷
تعداد	تعداد	۵۷
تعداد منابع فارسی و غیر فارسی برحسب عنوان	درصد	۹۴/۱۸
تعداد	تعداد	۸۱

۸۶

سازمان‌دهی خدمات و نیروی انسانی و منابع و تجهیزات) بررسی شده است (جدول ۷). برای هر یک از شاخصه‌های سنجش، امتیازی در نظر گرفته شده است که مجموع این امتیازها به ۹۰۰ می‌رسد.

جدول ۷. تعیین سطح کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان بر اساس امتیاز کسب‌شده

ردیف	سطح کتابخانه	فراوانی	درصد
۱	سطح اول	۱	۱/۱۶
۲	سطح دوم	۶	۶/۹۸
۳	سطح سوم	۷۹	۹۱/۸۶
	جمع	۸۶	۱۰۰

از ۸۶ کتابخانه، تنها ۱ کتابخانه (۱/۱۶ درصد) با دریافت امتیاز بالای ۶۰۰ در سطح اول، ۶ کتابخانه (۶/۹۸ درصد) با دریافت امتیاز بالای ۳۰۰ در سطح دوم و ۷۹ کتابخانه (۹۱/۸۶ درصد) با دریافت امتیاز زیر ۳۰۰ در سطح سوم قرار گرفته‌اند. در جدول ۸، اسامی ۷ کتابخانه واحد تابعه سازمان که از نظر میزان انطباق با معیارهای رتبه‌بندی تدوینی در سطح ۱ و ۲ قرار گرفته‌اند ارائه شده است.

جدول ۸. برترین کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان از نظر میزان انطباق با معیارهای رتبه‌بندی تدوینی

ردیف	عنوان	جمع کل امتیاز	سطح کتابخانه
۱	موسسه تحقیقات واکسن و سرم‌سازی رازی	۶۰۵/۲۵	اول
۲	موسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال	۴۶۴	دوم
۳	مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس	۴۴۷	دوم
۴	موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع	۴۲۸/۲۵	دوم
۵	مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان مازندران	۳۳۲/۲۵	دوم
۶	مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد	۳۱۵/۷۵	دوم
۷	موسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر	۳۰۱/۵	دوم

دیگر، در سطح دوم رتبه‌بندی کتابخانه‌ها قرار دارند.

اطلاعات مندرج در جدول ۶ نشان می‌دهد که از ۸۶ کتابخانه واحدهای تابعه سازمان، ۸۱ کتابخانه (۹۴/۱۸ درصد) اطلاعات منابع موجود در کتابخانه‌های خود (اعم از فارسی و غیرفارسی) را تکمیل کرده‌اند. ۵۷ کتابخانه (۶۶/۲۷ درصد) تعداد منابع مرجع خود را نیز در سامانه ثبت کرده‌اند. ۳۱ کتابخانه (۲۴/۴۱ درصد) دارای منابع دیجیتالی هستند. در ۴۱ کتابخانه (۴۷/۶۷ درصد) حداقل یک رایانه برای استفاده مراجعه‌کنندگان موجود است. ۷۷ کتابخانه (۸۹/۵۳ درصد) تعداد صندلی و میز مطالعه و قفسه کتاب خود را در سامانه ثبت کرده‌اند. ۷۸ کتابخانه (۹۰/۶۹ درصد) اطلاعات مربوط به تعداد قفسه کتاب خود را در بخش مربوط تکمیل کرده‌اند. ۷۴ کتابخانه (۸۶/۰۴ درصد) دارای قفسه نشریات هستند. تنها ۱۲ کتابخانه (۱۳/۹۵ درصد) به نظام اعلان حریق و ۴۵ کتابخانه (۵۲/۳۲ درصد) به نظام اطفاء حریق مجهز هستند. در ۵۲ کتابخانه (۶۰/۴۶ درصد) نظام روشنایی استاندارد وجود دارد.

در ادامه پاسخ به پرسش ۲، جایگاه و رتبه کتابخانه‌های واحدهای تابعه، بر مبنای معیارهای رتبه‌بندی کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان در ۴ بخش اصلی (مجموعه‌سازی،

در این جدول، به جز کتابخانه موسسه تحقیقات واکسن و سرم‌سازی رازی که در سطح اول قرار گرفته است، ۶ کتابخانه

توصیه‌ها

● جذب نیروی انسانی متخصص در کتابخانه‌های تابعه سازمان

برای آنکه کتابخانه‌های تخصصی بتواند رسالت خود را به مطلوب‌ترین وجه ممکن به انجام رسانند و خدماتی متناسب با برنامه‌ها و اهداف سازمان مادر ارائه دهند، لازم است از خدمات کتابداران متخصص، ورزیده و علاقمند بهره‌مند گردند (تعاونی و دیگران، ۱۳۸۰). پیشنهاد می‌شود بر اساس استاندارد کتابخانه‌های تخصصی، نیروی انسانی کتابخانه‌های تابعه ارزیابی شوند. با توجه به کمبود نیروی انسانی متخصص در کتابخانه‌های وابسته به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، پیشنهاد می‌شود نیروی انسانی متخصص در این کتابخانه‌ها جذب شوند. پیگیری جذب نیروی متخصص در قالب سرباز کتابدار برای انجام خدمت سربازی در کتابخانه‌های پژوهشی و انجام پیگیری‌های لازم در این خصوص می‌تواند مثمر ثمر باشد. همچنین پذیرش نیروی کارورز کتابداری می‌تواند در انجام بسیاری از فعالیت‌های کتابخانه تاثیرگذار باشد.

● استانداردسازی اندازه مجموعه در کتابخانه‌های تابعه سازمان

براساس استاندارد کتابخانه‌های تخصصی

کتابخانه تخصصی، به‌عنوان مهم‌ترین منبع اطلاعاتی و پژوهشی جامعه علمی خود، باید مجموعه‌ای متوازن و سازمان یافته در رشته‌های مربوط و هماهنگ با اهداف و برنامه‌های سازمان مادر فراهم آورد. این مجموعه باید حاوی تازه‌ترین اطلاعات و مدارک موجود در اشکال مختلف چاپی یا غیرچاپی باشد (تعاونی و دیگران، ۱۳۸۰).

با توجه به یافته‌های پژوهش، تعداد منابع موجود در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند. تعداد منابع اطلاعاتی موجود در مجموعه این کتابخانه‌ها باید مطابق استاندارد کتابخانه‌های تخصصی محاسبه شود. بر همین اساس، رعایت استاندارد چهارم کتابخانه‌های تخصصی پیشنهاد می‌شود.

● اختصاص بودجه کافی برای خرید منابع در کتابخانه‌های تابعه سازمان

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر از آنجایی که درصد زیادی

از کتابخانه‌های موردپژوهش از بودجه کافی برخوردار نبودند، پیشنهاد می‌شود بودجه اختصاصی به کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی براساس استاندارد کتابخانه‌های تخصصی محاسبه شود. بودجه اختصاصی به کتابخانه‌های تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی ثابت نیست و بر مبنای میزان پیگیری‌های کتابدار و نیز میزان توجه رئیس مرکز متفاوت است. برای حل این مشکل، پیشنهاد می‌شود در ستاد سازمان، بودجه کتابخانه‌ها در سرانه بودجه سالانه مراکز غیرمستقل (ردیف بودجه وابسته) مشخص شود. برای مؤسسات پژوهشی مستقل نیز پیشنهاد می‌شود، ردیف بودجه‌ای مستقلی برای کتابخانه‌ها در نظر گرفته شود.

● وجین منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان

برای حفظ کیفیت منابع کتابخانه ضروری است که همواره مجموعه نقد و بررسی شود. بدیهی است که اطلاعات همواره در حال تغییر است و نگهداری اقلام منسوخ مانع توسعه مجموعه و تهیه منابع جدید می‌شود. بنابراین، کتابخانه ناگزیر است همواره منابعی که مورد نیاز نیست را از مجموعه خارج کند. این عمل (وجین) بر اساس آیین‌نامه جداگانه (ویژه وجین) که به تصویب ریاست کتابخانه رسیده است انجام می‌شود. منابع مفقود یا وجین شده به‌طور خودکار با نمونه‌های مشابه، جایگزین می‌شوند. جایگزینی هر مورد از این منابع باید منطبق با معیارهای انتخاب باشد.

● تشکیل کمیته انتخاب منابع علمی در کتابخانه‌های واحدهای

تابعه سازمان

کمیته منابع علمی متشکل از افرادی است که با توجه به راهبردهای کتابخانه و بیانیه انتخاب، وظیفه انتخاب منابع اطلاعاتی یک کتابخانه را بر عهده‌دارند. از دلایل اصلی تشکیل کمیته انتخاب، نیاز به تخصص در انتخاب منابع اطلاعاتی، مشورت به‌عنوان بهترین راه انتخاب، جلوگیری از یکسوینگری و جلوگیری از هدر رفتن بودجه است. مسئولیت اصلی انتخاب منابع، با رئیس کتابخانه است. او با تشکیل جلسه‌های کمیته

گزينش منابع، مرکب از کارشناسان و کتابداران خبره، وظیفه انتخاب یا وجین منابع و نظارت بر فرایند مجموعه‌سازی و ارزیابی مجموعه‌ها را بر عهده دارد.

● خرید نیمه‌متمرکز منابع اطلاعاتی کتابخانه‌های واحدهای

تابعه سازمان

تلقی ابتدایی از خرید نیمه متمرکز، تقسیم بودجه در اختیار کتابخانه به دو بخش است: بودجه‌ای که بر اساس صلاحدید کتابخانه برای رفع نیازهای اطلاعاتی کاربران از طریق خرید مستقیم یا سفارش دایم و یا ارتباط با کارگزاران و کتابفروشی‌ها هزینه می‌شود؛ و بودجه دیگری که از سوی سازمان مادر و براساس سیاست‌های حمایتی و برای کنترل مجموعه و حفظ سطوح استاندارد هزینه می‌شود. تهیه فهرستی از کتب موجود در بازار متناسب با نیازهای کتابخانه‌های تخصصی نیز در این روش الزامی است.

● روزآمدسازی منابع اطلاعاتی کتابخانه‌های واحدهای تابعه

سازمان

یکی از مهمترین دلایل میزان پایین استفاده از کتابخانه‌های پژوهشی، روزآمد نبودن منابع کتابخانه‌ای است. توسعه خدمات درون‌خطی، استفاده از خدمات شبکه‌ای و از راه دور، تولید پایگاه‌های علمی درون‌خطی و استفاده از اینترنت، باعث شده است که محققین کمتر به کتابخانه مراجعه کنند. برای استفاده بیشتر محققین از منابع کتابخانه‌ای، ضرورتاً باید ارائه خدمات دورن‌خطی را افزایش داد. اشتراک پایگاه‌های درون‌خطی تخصصی به صورت متمرکز و نیز اشتراک متمرکز پایگاه‌های تمام متن فارسی مثل نامتن و غیره می‌تواند در ارتقای سطح پژوهش‌ها و نیز افزایش استفاده از منابع کتابخانه‌ای نقش به‌سزایی داشته باشد.

● افزایش امکانات و تجهیزات کتابخانه‌های تابعه سازمان

افزایش تعداد رایانه‌ها برای مراجعین به کتابخانه، افزایش قفسه‌های کتاب و نشریات و راه‌اندازی سیستم اعلان حریق و اطفاء حریق و روشنایی استاندارد.

● راه‌اندازی وبگاه تخصصی برای کتابخانه‌های واحدهای تابعه

راه‌اندازی وبگاه تخصصی می‌تواند بسیاری از فعالیت‌های کتابخانه مانند عضویت، تمدید عضویت، امانت دادن کتاب، تمدید مهلت امانت کتاب، جستجو در منابع اطلاعاتی کتابخانه و غیره را به مراجعه‌کنندگان خود از راه دور ارائه کند.

● برگزاری کارگاه‌های آموزشی در کتابخانه‌های واحدهای

تابعه سازمان

برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای شیوه استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی تخصصی و عمومی، نرم‌افزار کتابخانه‌ای، سامانه‌های اطلاع‌رسانی و مواردی از این دست می‌تواند مراجعه پژوهشگران و اعضای هیئت علمی را به کتابخانه افزایش دهد.

● دیجیتال سازی منابع علمی موجود در کتابخانه‌های واحدهای

تابعه سازمان

با دیجیتال‌سازی منابع علمی امکان دسترسی سریع به آن‌ها ایجاد شده و علاوه بر آن از نظر فضا و محل نگهداری صرفه‌جویی خواهد شد.

● ادغام کتابخانه‌های بدون مراجعه‌کننده با دیگر کتابخانه‌های

تحقیقاتی و آموزشی استانی

با عنایت به یافته‌های پژوهش، ادغام برخی از کتابخانه‌های تحقیقاتی و آموزشی که فاقد مراجعه‌کننده و عضو هستند با دیگر کتابخانه‌های استانی می‌تواند منجر به توانمند شدن کتابخانه‌ها و صرفه‌جویی در هزینه‌ها شود.

فهرست منابع

- تعاونی، شیرین و دیگران (۱۳۸۰). استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- حق‌دوست، علی‌اکبر، شوقی شفق آریا، فرنگیس، ممتازمنش، نادر، چنگیز، طاهره، محمدی، آیین [و دیگران] (۱۳۸۹). رتبه‌بندی آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی: طراحی شاخص‌های رتبه‌بندی. مجله علمی پژوهشی طب و تزکیه. ۷۶، ص. ۶۵-۷۲.
- سپهلی، فرامرز، سیدی طاجار، حسیه، حسینی، مهدی و احمدی، حمید (۱۳۹۷). رتبه‌بندی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های جامع و صنعتی به روش

میرغفوری، حبیب‌الله و شفیع‌ی رودپشتی، میثم (۱۳۸۶). رتبه‌بندی کتابخانه‌های دانشگاهی بر اساس سطح عملکرد با استفاده از تکنیک‌های تحلیل پوششی داده‌ها و بردا (مورد: کتابخانه‌های دانشگاه یزد). *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۰(۳)، ص. ۳۵-۵۶.

هاشمی، ابوالفضل و گیلوری، عباس (۱۳۹۰). *نظام‌نامه جامع کتابخانه‌های مساجد کشور*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ ستاد عالی هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور.

تاپیس. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، (۳) ۵۲، ۱۳-۳۷.

گیلوری، عباس و همکاران (۱۳۹۰). *ارزیابی کتابخانه‌های تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران*. گزارش نهایی پروژه تحقیقاتی. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی.

محبوب، سیامک و قشقایی، علی (۱۳۸۸). رتبه‌بندی کتابخانه‌های عمومی جهان مبتنی بر شاخص‌های عملکرد کمی با استفاده از رویکرد MADM و مدل SAW. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*. ۵۷، ص. ۳۳-۴۸.

Ranking of libraries affiliated to the Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO) based on formulated criteria

Tayebeh Shahmirzadi

Assistant Professor of Agricultural Scientific Information and Documentation Center. Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran

Abstract

Libraries rankings can be used to predict the level of the library, the type of purchased resources and the amount of allocated budget, the space needed, and even the possibility of removing or expanding a library. For this purpose, and in order to rank the affiliated libraries of Research, Education and Agricultural Promotion Organization, 86 libraries were studied. A checklist consisting of 4 sections (Collection, Resource Organization, Services and Human Resources and Equipment) and 33 criteria was prepared and implemented in the statistical database of affiliated units of the Organization. The results showed that only one library (%1.16) with a score above 600 stood at the level one and six libraries (%6.97) with a score above 300 were stand at the second level. 79 libraries (%91.86) ranked in third level with a score of below 300. None of the libraries were in a good position and should be given more attention.

Keywords: Agricultural Research, Education and Extension Organization, Specialized Libraries, Ranking, Grading, Index.